

Зерттеу жұмысының дәлелділігі мен негізділігі. Қортындылардың әдісналық және теориялық қағидалар арқылы дәлелденуімен, кешенді әдіс-тәсілдердің пайдаланылуымен, зерттеу нәтижелерін тәжірибелік-эксперимент жұмысы арқылы тексерілуі.

Зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу Өзірленген тезистерді енгізіп, қолданатын орын. Анықтамалық аппарат. Библиография, қосымша.

Әдебиеттер:

1. Р.А. Сабитов Основы научных исследований. – Челябинск, 2002.
2. Өтегенова Б.М. Ғылыми-педагогикалық зерттеу әдіснамасы мен әдістері: дәріс жинағы. Қостанай, 2010.
3. Н.Г. Мосунова Научно-исследовательская культура студентов – Тюмень, 2005.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы обработки понятийного аппарата исследовательской работы как способ повышения исследовательской грамотности студентов.

The article the questions of the thinking mechanism's processing of investigation work as means of increasing the investigation literacy of students are considered.

АСПАПТЫҚ ҮЙІРМЕ ЖҰМЫСТАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУЫ

Жартыбаева А.А.

Қазақстан, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті

Қазақстан Республикасы егеменді ел болғалы ғылым, мәдениет салаларында жасалып жатқан шаралардың барлығы – жас ұрпаққа жалпы адамзаттық және жеке ұлттық игіліктер негізінде тәрбие мен білім беру ісін неғұрлым жоғары деңгейге көтеріп, сапасын түбегейлі жақсартуды талап етеді.

Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін, педагогика ғылымы халықтың өткендегі мәдени мұрасын, педагогикалық ой-пікірлер саласында жинақталған барлық құнды, қажет жәдігерліктерді және халық ағарту мен қоғамның даму кезеңдеріндегі тәжірибелерді зерттеп, пайдалануы қажет.

Халқымызда музыка мәдениетінің тынысы мол, шоқтығы биік, сан алуан мазмұнды, әр салалы, түрлі болып келеді. Жас жеткіншектерді халқымыздың алтын қорымен таныстыру дегеніміз – оларға өз халқының тарихына, тіліне, өнеріне, салт-санасына сүйіспеншілік есігін ашып беру деген сөз. Халқымыздың музыкалық аспаптарының үнінен қазақ ұлтының сыршыл сезімдерін таңғажайып құбылыстарымен ұштастыра білгенін байқауға болады. Өз даласының күнкөріс кәсібіне тән, өмір құбылыстарын адамның сезім түйсігімен байланысып жатқанын музыка аспаптарының көмегімен халқымыз біздің заманымызға жеткізе алды. Сондықтан баланы ұлттық музыкаға тартып, халық өнеріне құрметпен қарау, оны сүю, ұлттық салт-дәстүрлерді қастерлеуге тәрбиелеу басты парызымыз. Ұлттық дүние бала жүрегінен орын алса, оны өмірдің мәні деп қабылдаса, онда ол ертеңгі өзінің Отанының, халқының, туған жерінің азаматы болады деп сеніммен айтуға болады.

Мәдениет әрқашанда тарихпен тығыз байланысты. Әсіресе, қоғамдық өмірдің сан алуан сыры күмбірлеген күй мен шырқалған әндерден өз көріністерін тауып отырған. Үрлеп және ұрып ойналатын аспаптар ерте заманда адамдардың бір-біріне дыбыс беруі үшін немесе аң мен құстың дауысын салу үшін пайдаланылғаны ешқандай дау туғызбаса керек. Мұндай аспаптарды біздің арғы аталарымыз жорыққа шыққанда, аң аулағанда өздерімен бірге ала жүрген, сондай-ақ діни салт-жораларда, бекзадалардың сауық-сайранында пайдаланған. Әсіресе, дабыл қағуға өте қажет болғандықтан көне аспаптардың үрлеп тартылатын және мембраналық ұрып ойналатын түрлері өте көп болған, өйткені, бұлардың дауысы қатты шығады. Ал, кейін келе сирек қолданылатын болғандықтан осы айтылған аспаптардың кейбір

түрлері мүлде ұмыт қалған. Көне аспаптардың бір қатары ән мен жырды сүйемелдеу үшін пайдаланылған. Халықтың ән-күйінің дамуы аспапты жетілдірумен және орындау шеберлігін арттырумен қатарласа жүріп отырған. Әуелгі қарапайым әндер әдетте аспаптың техникалық мүмкіндігіне қарай, сондай-ақ айтушының өнері мен шеберлігіне қарай түрлі нұсқада орындалып келген.

Әл-Фараби музыкалық аспаптарда шебер орындаушы болды, жанынан ән-күй шығарды, музыканы зерттеді, аспаптардың жаңа түрлерін өзі ойлап тауып, жасап шығарды және жетілдірді, өз замандастары қобызшы Нышан Абызбен, аты аңызға айналған күйші Қорқытпен таныс болған. Олардың орындауындағы «Құс жолы», «Жез табақ», «Сыр сандық», «Желмая» күйлерімен танысады [1,6].

Халықтың музыка мен музыкалық аспаптарының пайда болуын және даму жолдарын зерттеу қазіргі музыка тану саласындағы абыройлы да ардақты жұмыстардың бірі болып саналады. Бұл – музыка өнерінің халықтығы мен ұлттық өзгешелігі, халық шығармашылығының көркемдік жағынан бауы сияқты мәселелермен тығыз байланысты.

Музыкалық аспаптарды зерттеу және қайта жасау ісі Ұлы Октябрь революциясынан кейін қолға алынды. Осы орайда А. Агажанов, И. Жинович, А.Руднева, М.Лисенко, А.Гуменюк, П. Никифоров, И.Кортуа, Г.Благодатов, С.Абдуллаева, Ф.Соколов, К.Вертков, А.Мирек және тағы басқа музыка зерттеушілерінің еңбектерін атау керек [1,56].

Орта Азия халықтарының музыка мәдениеті жайында бағалы еңбектер, белгілі ғалымдар В.М.Беляев пен В.С.Виноградовтың қаламынан туды. Ал, Н.Миронов, С.Векслер, А.Петросянц, Т.Вызго және Ф. Кароматов сияқты музыка зерттеушілері өзбек музыка аспаптарының сыр-сипатын ашуға және оларды жетілдіре түсуге көп еңбек сіңірді.

Аспаптану ғылымы енді ғана өркендеп келе жатыр. Бұл саладағы арнайы жұмыс Қазақстанда 1964 жылдан бері ғана қолға алынды. Ұзақ уақытқа дейін музыкалық аспаптың не бары төрт түрі ғана белгілі болып келген, ал халқымыздың музыкалық тұрмысында домбыра, қылқобыз, сыбызғы ғана пайдаланылатын. Ал, қазір музыкалық аспаптардың жиырма тоғыз түрі белгілі болып отыр. Қайта өңдеу, жетілдіру, ансамбльдер мен оркестр құрамына енгізу сияқты әрекеттердің нәтижесінде халықтың музыкалық аспаптары жаңа техникалық мүмкіндіктерге ие болды.

VII–XIII ғасырдағы ежелгі түрік жазу-сызулары бойынша сол кездегі кеңінен тараған музыкалық аспаптарын зерттеу мәселесі сөз болады. «Көне музыкалық аспаптар тарихынан» деп аталатын бірінші тарауда қазіргі түрік тілдес халықтардың-алтайлықтардың, хакастардың, тувалықтардың және якуттардың музыкалық аспаптарының ұқсас ерекшеліктері сипатталады.

Көне музыкалық аспаптардың пайда болуы мен дамуы, олардың дыбыс тербелістері, интервалдары, тағы басқа осындай толып жатқан ерекшеліктері жөнінде орта ғасырда өмір сүрген ғұлама ғалым Әл-Фарабидің еңбектерінен небір бағалы деректерді табамыз. Оның үстіне ғалым вокальдық және аспаптың музыкаға байланысты мәселелердің де бетін ашып бөереді.

Ағартушы-ғалым Шоқан Уәлиханов (1835–1865) шығармаларының толық жинағында қазақтардың, қырғыздар мен ұйғырлардың халық музыкасының жанрлық ерешеліктері мен көне аспаптары жайында, халық ішінен шыққан дарынды орындаушылар жөнінде бағалы мағлұматтар бар. Ш.Уәлиханов өткен ғасырдың ортасында-ақ көне аспаптардың халық тұрмысында қолданылмайтыны және соның салдарынан халықтың кейбір ән-күйлерінің орындалмай жүргендігі жайында қынжыла жазған еді. Әдебиеттерде келтірілетін, фольклорда айтылатын жайларға сүйене отырып іздестіру жұмыстарын жүргізудің нәтижесінде, сондай-ақ, музейлердегі бұйымдарды пайымдау, экспедицияларға шығу арқасында қазақтың тағы да тоғыз көне аспабы табылды. Бұлар – саз сырнай, үскірік, тастауық, бұғышақ, тұяқтас, дудыға, қоссырнай, ысқырауық және қоңырау. Домбыраның, сыбызғының, қылқобыздың, асатаяқтың, қамыс сырнайдың көптеген басқа түрлері бар екені анықталды. Екінші тараудың «Қазақтың музыкалық аспаптарын жіктеу» деп аталатын бөлімі осы аспаптарды жүйелеуге арналды [2,7].

Төртінші, бесінші, алтыншы, жетінші және сегізінші тарауларда қазақтың үрлеп ойналатын, ішектері сым тілшелі, ұрып ойналатын және сілкі арқылы дыбыс шығаратын аспаптары сөз болады. Аспаптарды қайта жасау, оларды жетілдіру және оларда ойнау жөнінде бұған дейін әңгіме болмаған практикалық мәселелер қозғалады. Автор музыка аспаптарын жасаудың шеберлері Оразғазы Бейсембаевпен, Әбузар Аухадиевпен бірлесе отырып, ұмыт болған аспаптарды қайта жасау ісімен он жылдан астам уақыт айналысты. Сөйтіп, олар осындай аспаптың көптеген үлгісін жасап шығарды. О.Бейсембаев этнографиялық жазбаларға, суреттерге және ескі үлгілерге сүйене отырып, аспаптардың бейнесін қалпына келтіру жөнінде көп жұмыс істеді. Ол жетігеннің, домбыраның, қылқобыздың, шертердің, даңғыраның, кернейдің үлгілерін, асатаяқтың бірнеше түрін жасап шығарды. Ә.Аухадиев жетіген, шертер, домбыра, асатаяқ, даңғыра, дабыл тағы басқаларының анағұрлым жетілдірілген түрлерін жасаумен айналысты [2,17].

Жетілдірілген аспаптарды ансамбльде ойнап көру, қабылдау қажет болды. Осы мақсатпен Алматыда қазақтың көне музыкалық аспаптарынан арнайы ансамбль құрылды.

Көне аспаптарды қайта жаңғырту және оларды ойнау әдістерін қалпына келтіру жөнінде белгілі практикалық жұмысты атқару қажет болды. Ол үшін жұмыстың мына төмендегідей әдісі таңдап алынды:

– этнографиялық жазбаларға, түсірілген суреттерге, музейлердегі көне үлгілерге, сондай-ақ, ел ішінен немесе археологиялық қазбалардан табылған нұсқаларына қарай отырып, аспапты әуелгі қалпына келтіру;

– аспаптың дыбыс шығару мүмкіндігін, аспаптарда ойнау дәстүрі мен тәсілдерін зерттеп, оған арнайы репертуар дайындау жұмысы түрды;

– концерттерде ойнай отырып көне музыкалық аспаптарды игеру;

– аспаптардың ескі үлгілерін жалпы музыка мәдениетінің қазіргі даму дәрежесіне сай жетілдіру;

– аспаптың көне үлгісінің негізінде жетілдіріп, қайта жасалған аспаптарды игеру және онымен көпшілік алдында өнер көрсету;

– аспаптың үнін жақсарту, диапазонын кеңейту, халық шығармаларын және қазіргі заманғы музыканы орындау.

Аспаптарды жетілдіру-оларды орындау шеберлігін дамытумен тығыз байланысты, ал орындау шеберлігі ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып отыратыны белгілі.

Аспапты тарту – күрделі психологиялық процесс. Үйірмеге қатысушыларға музыкалық-эстетикалық тәрбие берудің құндылығы оқу процесінің мазмұны мен ұйымдастырылуына тікелей байланысты. Аспапта ойнау дағдысын қалыптастыру жалпы дамумен: ой-өрісін, ақыл-есін танымдық процестерін: қолмен ұстау, көру, есту, қол қимылы мүшелерінің қызметі қатар жүреді. Ол – түсіну әрекетімен байланысты. Сезімнің дүниетану, күй тарту, музыка тыңдау әрекетіне ықпалы нәтижесінде оқушының сазды қабылдауы, көңіл-күйіндегі өзгерістерге, құбылыстарға қатынасы, оның әрекеті олардың жас ерекшеліктеріне ықшамдалып беріледі. Аспаптық үйірмеде оқушы күйдің атын, мазмұнын, жанрлық түріне, ырғағына, сипатына қарай мінездеме бере білуі, екі күйді салыстыру арқылы қорытынды шығаруы, музыкалық шығарманы талдауға қатынастырылады. Оқушылар үйірменің мәнін, мағынасын түсіне білуі керек. Оқушылар үйірменің сабағын олардың музыкалық есту сезімін қол қимылымен байланыстыра ырғақты қабылдау қабілеттерін, өнерін, музыкалық білімін, мәдениетін көтеріп, жан-жақты, өнерлі болып қалыптасуға көмектесетіндігін кең мағынада түсінетіндей, пайдасын, маңызын ұғатындай етіп жеткізе білу қажет. Егер оқушы бойында оқу себепкерлігі қалыптасса, аспапты үйренудің мағынасын ұқса ол үйірменің сабағына үзбей барын тасымен, қызыға қатынасатын болады. Үйретілетін әнді, күйді таңдап алысымен мұғалім оқушыларға үйден, өздері күйді сазымен, мөнерлеп, екпінін сақтай отырып айтуға қалыптастырады. Жақсы орындау үшін әртүрлі дыбыс қатарлары мен жаттығуларды орындаудың маңызы зор. Оқушылар мұғалім көрсеткен үлгіні есте сақтап, оның орындаған күй ырғағына, қимыл-қозғалысына көңіл аударады. Мұғалімнің үйретілетін күйді жеке өзінің сазына келті-

ріп орындауы оқушыларға үлкен әсер етеді. Оқушылар мұғалім орындаған күйді ықыластана тыңдайды. Оның орындау мақамы мен өзін ұстауы балаларға ерекше әсер етеді. Сондықтан мұғалімнің үйірме сабағына жақсы дайындалып келуі керек [3,12].

Аспаптық шығармалар туралы А.Жұбановтың, У.Бекеновың А.Сейдімбековтың, А.Райымбергеновтың, Х. Балтабаевтың жазған зерттеулеріне сүйенеміз. Сондықтан оқушыларға аспаптық шығармалардың мағынасын түсіндіру қажеттігі туады. «Күй», «Аспаптық үйірме» ұғымына анықтама бере отырып, аспаптық шығармалардың топтамасын жасау және бағдарламаға сай сабақта оқушыларға тыңдату.

Аспаптық үйірмеге қатысушыларды нотаға үйреткенде, оны оқытып ойнатқанда ноталарды бормен тақтаға жазып, олардың бәрі бірдей жаттығуын талап ету керек. Ол үшін, әрбір жаттығуды жетекшінің ешбір көмегінсіз олардың әрқайсысы біртіндеп тақтаға жазулары тиіс. Бұдан кейін әр жаттығуды олардың орнына, атына және дыбыс үндестігіне қарай нешеге есептелетіндігін айтып, оқып шығу талап етіледі. Сөйтіп әр жаттығуды дұрыс ойнау керек екенін біліп алып, асықпай, жаймен аспапта, ойнап шығу керек [4,82].

Ал жазылған тиісті ноталарды ойнау үшін, оларды аспаптан табу үшін:

1. Нота басқышында жазылған нотаның атын және оның қай октавада жазылғанын білу керек.

2. Бұл ноталардың аттарын және октаваны табу үшін арнайы дайындалған көрнекіліктен қарау керек.

3. Көрнекілік бойынша тиісті пернені тауып алғаннан кейін, оны керек дыбысқа қарай басып ойнай отырып, кілт түбіндегі қозғау белгілерін (диез, бемоль) естен шығармау керек [4,32].

Өнердің бала тәрбиелеудегі маңызын айта келіп, Н.К.Крупская былай деген еді: «Балаға өнер арқылы өзінің ойлары мен сезімдерін тереңірек түсінуіне, айқынырақ ойлап, тереңірек сезінуіне көмектесу қажет». – деген болатын. Қорыта айтқанда, оқушылардың аспаптық үйірме арқылы музыкалық қабілетін жетілдіру оқушы бойындағы ести білу және есте сақтау, ырғақты сезіне білу, нота сауатын жеткілікті дәрежеде игеруге, бірігіп ұжыммен ойнау сауаттылығына үйретеді.

Әдебиеттер:

1. Мұхамбетова С.Қ., Қожаева С.Қ. Тәрбие теориясы. – Астана, 2006. – 187б. Б.1,5.
2. Сарыбаев Б. Қазақтың музыкалық аспаптары. – Алматы: «Өнер». – 1991. – 205б. Б.7,17.
3. Бекенов У. Шертпе күй шеберлері. – Алматы: «Жалын». – 1998. – 132б. Б.12,38.
4. Жанұзақова З. Қазақ халқының аспаптық музыкасы. – Алматы, 2000. – 125б. Б.32,82.

Summary

Students through instrument club to perfect ability music along children to hear music to memorize, to feel rhythm and it is enough to master a musical deed uniting with a collective teaches to play correctl.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФЕКТИВНОСТИ УРОКОВ ЕСТЕСТВОЗНАНИЙ СПЕЦИАЛЬНОЙ КОРРЕКЦИОННОЙ ШКОЛЕ ДЛЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА СРЕДСТВАМИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Искакова Г.К.

Казахстан. ГУ «Лисаковская коррекционная школа – интернат»

Настоящий период развития образовательного пространства современного Казахстана требует становления своей, национальной модели образования. Этот процесс сопровождается изменением образовательной парадигмы. Новая образовательная парадигма выдвигает на первое место не знания, умения и навыки, а личность ребенка, её развитие посредством образования.